

Ráj, peklo a očistec ve středověkých viděních. Přeložili a poznámkami opatřili Jana Engelbrechtová, Josef Förster, Eva Hladká-Kučernáková, Magdalena Moravová a Jana Zachová. K vydání připravila Magdalena Moravová. Vyd. 1. Praha: Argo, 2011, 279 s. Edice Memoria medii aevi, 15, ISBN 978-80-257-0543-8.

Představy o podobách života, který čeká člověka na konci jeho pozemské existence a tom, co prožije při umírání a přechodu na onen svět, zaujímaly v myšlení středověkého člověka významné místo. Během celého období středověku se zmínky o osudech člověka v jeho posledních chvílích objevovaly v nejrůznějších zápisech a svědectvích a často byly barvitě a fantaskně interpretovány. Záznamy vidění tzv. revenantů, lidí navracejících se z onoho světa, zachycuje výbor překladů latinských vidění kolektivu autorů, který vydalo v roce 2011 pražské nakladatelství Argo. Zprostředkovává českým čtenářům z řad odborné a laické veřejnosti výběrový přehled středolatinšské vizionářské literatury v chronologickém sledu sedmi staletí.

Kolektivní dílo obsahuje informativní úvod i pro méně zasvěcené do problematiky tohoto literárního žánru, stručné charakteristiky jednotlivých vidění, samozřejmě nezbytný a pečlivě zpracovaný poznámkový aparát, rozsáhlou bibliografii a rejstříky. Zejména zmíněné stručné charakteristiky shrnuté v kapitole *Vidění a jejich autoři* a uvedené před samotnými texty, přinášejí čtenáři cenné pramenné informace a shrnují obsahy jednotlivých vidění, čímž napomáhají při četbě těm, kteří se s tímto žánrem seznamují.

Protože středověká vidění (visiones) podněcovala svými živými a sugestivními líčeními fantazii a obrazotvornost publika, je velmi přínosné, že se autoři sborníku rozhodli představit v barevné obrazové příloze alespoň některé příklady těchto vidění zachycené v různých výtvarných projevech. Týká se to především *Vidění Tnugdalova*, zobrazeného v iluminovaných rukopisech – v *Přebohatých hodinkách vévody z Berry*, nebo v triptychu Hieronyma Bosche *Zahrada pozemských rozkoší*. Na ukázkách doložených výjevů ze středověkých iluminovaných rukopisů, maleb nebo architektonických dokladů sakrálních památek je patrné, jak důležitou roli zaujímal problematika smrti a posledních otázek člověka a světa ve středověké kultuře a myšlení.

V prostředí českého středověkého výtvarného umění se s eschatologickými náměty můžeme setkat především v iluminovaných rukopisech. Např. korunovační evangelistař krále Vratislava *Kodex vyšehradský* obsahuje celostránkovou iluminaci *Mrtví vstávají z hrobů*, vyznačující se neobvyklým ikonografickým zpracováním. Rukopis české proveniencie *Mater verborum* v jedné z iluminovaných iniciál zachycuje působivé vyobrazení pekla. Za zmínku stojí i *Pasionál abatyše Kunhuty*, kde písař a iluminátor kanovník Beneš zachytil výjev Krista uvádějícího duše spravedlivých do nebes. Ikonografie Posledního soudu se v architektuře začala projevovat od 12. století v architektonických prvcích především portálů západoevropských gotických katedrál. Ze sakrálních památek vzniklých na našem území je třeba jmenovat zejména západní portál kláštera cisterciáček *Porta Coeli*, který je podle Pavla Spunara eschatologickou interpretací brána nebes = brána smrti. V souvislosti s uvedenými ikonografickými příklady Posledního soudu výtvarném umění nelze opominout památku monumentálního rozsahu, a tu představuje mozaika Posledního soudu na *Zlaté bráně katedrály sv. Víta v Praze* vytvořená z podnětu Karla IV. Výjevy mrtvých vstávajících z hrobů, postavy spasených na cestě do ráje a spoutaní hříšníci vtahovaní do pekelných plamenů jsou zpracovány technikou mozaiky, která na sever od Alp byla používána velmi ojediněle.

Texty latinských vidění popisují putování lidí, kteří upadli do spánku či extáze, záhrobním světem pekla, očistce a ráje. Jak uvádí Peter Dinzelbacher ve své knize *Poslední věci člověka*, jsou si vidění podobná, protože se zaměřují na popis prožitků umírání. Základní vzorec, opakující se v nesčetných variacích příběhů popisujících onen svět vypadal v dlouhém období sedmi staletí takto – nejprve přepadnou duši umírajícího démoni, potom jí přijde na pomoc nebeský průvodce. Duše umírajícího prochází místy utrpení a milosti, setkává se s dušemi lidí, které znal. Je nad ním vyneseno Boží soud a vrací se do svého těla. Společným rysem je soustředění se především na popis míst utrpení než na líčení oblastí blaženosti a milosti. Strach z onoho světa musel být větší než naděje. Literární středověký žánr vidění onoho světa se snaží zobrazit představu života po smrti, zachytit osudy duše a popsat jevy a situace, se kterými se duše, poté co opustila tělo, setkává. Posláním textů popisujících především muka a utrpení hříšníků bylo vést lidi k počestnému a mravnému životu.

Tradice tohoto literárního žánru se začala utvářet v pozdní antice, kam se datuje sepsání řady židovských a křesťanských apokryfů s eschatologickým zaměřením. *Pavlovo vidění* (Visio Pauli) připsané apoštolu Pavlovi se stalo základním textem a objevovalo se během středověku v několika redakcích i v české verzi. Staročeský text Pavlova vidění představuje nejstarší český příklad vizionářské literatury. V nedávné době se tímto viděním zabývala Lenka Jiroušková v rozsáhlé monografii *Die Visio Pauli* (Leiden 2006) nebo autoři třetího svazku *Novozákonních apokryfů* (Praha 2007).

Vidění byla rovněž součástí jiných literárních textů. Např. historických děl Řehoře z Tours nebo Bedy Ctihodného a hagiografií, např. *Vita Fursei*. V období pozdního středověku se vizionářská tematika dostává do mystických traktátů a exempel.

Výbor vizionářských textů *Ráj, peklo a očistec* obsahuje 17 chronologicky řazených textů z období 6. až první poloviny 13. století a iniciátorem jejich výběru byl Martin Nodl, který společně s Magdalenou Moravovou vybral texty latinských originálů. Nejstarší uvedené texty představují tři krátká vidění z konce 6. století dochovaná ve 36. kapitole čtvrté *Knihy dialogů* Řehoře Velikého. Vyprávění stojí na počátku formování žánru vidění a není v nich ještě uvedena konkrétní záhrobní topografie, kde duše strádají a trpí. Následující text z první poloviny 7. století popisuje *Vidění sv. Fursea*, které zpracoval Beda Venerabilis v *Církevních dějinách Anglů* (III, 12). Text českého překladu obsahuje dvanáct krátkých kapitol, v nichž už se objevuje základní koncept žánru vidění – nemocný upadne do stavu bezvědomí, jeho duše je doprovázena průvodci – anděly místy utrpení i blaženosti a vrací se zpět do tělesné schránky vizionáře, aby podal ostatním svědectví o záhrobním životě. Beda Venerabilis zapsal v *Církevních dějinách Anglů* (V, 12) rovněž další uvedené tzv. *Drythelmovo vidění*, jehož hlavním hrdinou je laik, který se kvůli nemoci rovněž ocitl v záhrobním světě a po návratu rozdělil svůj majetek a uchýlil se do kláštera v Melrose. Vidění přeložila Magdalena Moravová s přihlédnutím k původnímu překladu Jaromíra Kincla, který vyšel v roce 2008 rovněž v nakladatelství Argo. Překlad M. Moravové je obohacený o několik nově připojených poznámek týkajících se např. uvedení jedné z nejstarších předzvěstí představy očistce ve viděních, nebo upozornění na doklad motivu extrémního střídání teplot, který se objevuje až u pozdějších vidění. Až na některé stylistické formulace se nový překlad od Kinclova textu neliší.

Jedno z nejdramatičtějších vidění, *Barontovo vidění*, vzniklo na počátku 8. století a je příběhem mnicha poustevníka z kláštera sv. Petra v francouzském Longoretu.

Vidění neměli jen mniši nebo kněží, ale i ženy, jak dokládá *Vidění jakési prosté ženy* z počátku 9. století, pozdější *Vidění matky Guiberta z Nogentu*, nebo dokonce i děti *Život, vidění a smrt bezelstného Orma*. Hlavní hrdina je třináctiletý chlapec. Některá vidění byla určena vládnoucím vrstvám a přinášela poučení panovníkům – např. uvedené *Vidění kněze Bernolda*, které šířil remešský arcibiskup Hinkmar, nebo *Vidění Karla Tlustého*, a jsou označována jako politická vidění. Vidění Karla Tlustého bylo sepsáno kolem roku 900 a dosáhlo značné popularity. Císař Karel III. prochází peklem i rájem a setkává se s utrpením hříšníků, jež má být pro něho varováním, a zároveň vyslovuje svůj názor na výběr dalšího panovníka.

Výraznou expresivitou se vyznačuje *Walchelinovo vidění* svým líčením hrůzostrašného průvodu hříšníků, kteří jsou nemilosrdně a tvrdě trestáni za své hříchy.

Mezi nejvýznamnější vizionářské texty patří vidění ze 12. století, kdy tento žánr dosáhl svého největšího rozkvětu, a jsou samozřejmě uvedeny v popisovaném souboru. Např. *Tnugdaloovo vidění*, jedno z nejrozsáhlejších a nejoblíbenějších středověkých vidění popisující extatický prožitek smrti. Sepsal ho irský mnich Marek a dochovalo se ve 154 rukopisech a bylo přeloženo do evropských jazyků. Vychází ze starších předloh a na rozdíl od jiných textů je obsahově bohatší a propracovanější. Autoři sborníku zařadili i překlad *Gunthelmovo a Alberikovo vidění*.

Od 12. století se šířila pověst či zpráva o Očistci sv. Patrika, který vstoupil do podsvětí na konkrétním místě na severu Irska, kam i do dnešní doby putují poutníci. Nejstarším písemným dokladem je traktát sepsaný cisterciáckým mnichem v osmdesátých letech 12. století. Ten obsahuje i ústní zprávu rytíře Owena, který v podsvětí strávil několik dnů. Owenův příběh se dochoval ve stovkách rukopisů a měl ohlasy ve výtvarném umění i literatuře (Shakespeare, Ariosto, ...). Ve sborníku je uveden pod názvem *Očistec svatého Patrika – Vidění rytíře Owaina*. Soubor vidění uzavírá záhrobní příběh anglického venkovana Thurkillia z počátku 13. století.

Knihy přinášející překlady latinských vidění se snažila podat výběrový přehled nejvýznamnějších dokladů tohoto žánru v časovém rozsahu sedmi staletí, a proto je pochopitelné, že v něm nejsou zahrnuty i jiné známé texty vizionářské literatury jako první básnický popis vidění *Visio Wettini* od Walafrida Strabona nebo jedno z nejpozoruhodnějších středověkých vidění *Gottschalkovo vidění*. Autorům sborníku se podařilo představit vidění v reprezentativní podobě nejen odborníkům ale i čtenářům, kteří se setkali s příběhy lidí navracejících se z onoho světa poprvé.

Judita Matějová

PIERRE RICHÉ – JACQUES VERGER. 2011. *Učitelé a žáci ve středověku*. Přeložili Irena a Bořek Neškudlovi. Praha: Vyšehrad, 270 s., ISBN 978-80-7429-028-2.

In der tschechischen Mediävistik blieb bislang eine systematische Auseinandersetzung mit dem Thema des mittelalterlichen Schulwesens aus. Diese Lücke versucht man teilweise mit der gegenwärtigen Übersetzung eines vor sieben Jahren herausgegebenen Buches von zwei französischen Mediävisten auszufüllen. Damit ist aber noch nicht gesagt, dass dieses Thema in der tschechischen Forschung völlig außer Acht blieb. Davon zeugen z. B. Werke von Philologen Anežka Vidmanová und Pavel Spunar, oder von Historikern Marie Bláhová und Ivan Hlaváček. Von den Verfassern ist folgendes zu sagen: Pierre Riché, der zu den